

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پروفیسر شہناز گل خان
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ

چالش‌ها و فرصت‌های هم‌افزایی فرهنگی تفریحی در فضای مذهبی:

مطالعه موردی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع)

۶۱

دو فصلنامه علمی پژوهشی

الگوی پیشرفت

اسلامی ایرانی

۱ احمد نادری

۲ مهدی شهبازی

۳ الهام اکبری

چکیده

مطالعه حاضر به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) می‌پردازد و در همین راستا نحوه تعامل سه سازمان میراث فرهنگی، اداره اوقاف استان تهران و شهرداری منطقه ۳ تهران در زمینه‌ی مدیریت و ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی در کنار یک فضای مذهبی را مورد مذاقه قرار می‌دهد. در مطالعه حاضر از روش انسان‌شناختی کیفی و فن‌های مصاحبه نیمه ساخت یافته، مصاحبه روایی-اپیزودیک، گروه کانونی (فوکوس‌گروپ) و استراتژی مشاهده میدانی استفاده شده است، همچنین برای ساخت مدل مفهومی از مبانی نظری «حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی» و «اوقات فراغت و نشاط اجتماعی» مورد نظر قرار گرفته است.

یافته‌های مطالعه نشان می‌دهد که هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) فرصت‌هایی نظیر، «تمرکزگرایی دینی و مسجد محوری»، «تجمع نهاد‌های مذهبی»، «جذب جوانان به فضای مذهبی»، «افزایش مصرف فرهنگی»، «احیای نمادهای هویت بخش محله»، «معرفی امام‌زاده»، «افزایش وجوهات امام‌زاده (ع)»، «مشارکت و تعامل فرهنگی»، «افزایش سرمایه اجتماعی شهرداری»، «افزایش نشاط اجتماعی در محله»، «کاهش هزینه فعالیت فرهنگی و تفریحی» و «بازسازی بنای فرسوده امام‌زاده» را به همراه دارد. همچنین این هم‌افزایی با چالش‌هایی نظیر «تقدس شکنی»، «تخریب هویت محله»، «تخریب معماری سنتی امام‌زاده»، «عدم تناسب معماری امام‌زاده و مجموعه فرهنگی و تفریحی» و «عدم تناسب معماری امام‌زاده با فضای محله» مواجه است.

واژگان کلیدی: امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع)، مسجد محوری، هم‌افزایی فرهنگی،

مشارکت دینی، نهاد‌های مذهبی

۱. عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

anaderi@ut.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه شاهد

shahbazi767@gmail.com

۳. دکترای یادگیری الکترونیکی از دانشگاه او ترخت هلند، مدرس دانشگاه تربیت مدرس

e_akbari_114@yahoo.com

مقدمه و طرح مسئله

هم‌افزایی فرهنگی اشاره به افزایش و تعریف فعالیت‌های فرهنگی نهادهای محلی و استفاده بهینه از این فضاها برای انجام فعالیت‌های فرهنگی دارد. در هم‌افزایی خدمات فرهنگی، چند نهاد فرهنگی با هم تجمع شده و یا فعالیت فرهنگی به یک نهاد الصاق می‌گردد. با این حال، ایجاد هم‌افزایی خدمات فرهنگی مستلزم شرایطی نظیر هدف مشترک نهادهای فرهنگی محلی، تعهد به هدف مشترک، تعامل و اعتماد خوب میان نهادهای فرهنگی محلی و فضای حمایتی مناسب برای اثربخشی بیشتر است. هم‌افزایی خدمات فرهنگی و تفریحی در نهادهای محلی به ویژه نهادهای فرهنگی و مذهبی محله یکی از مهم‌ترین شیوه‌های پاسخگویی به مطالبات فرهنگی و تفریحی ساکنین محله است. بر طبق اسناد بالادستی، هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) در محله ده ونک با توجه به موارد ذیل انجام می‌شود:

- بازسازی و ترمیم ساختمان و بنای بقعه امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع)
- گسترش دامنه فضایی بقعه امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) به منظور انجام فعالیت‌های فرهنگی و دینی
- افزایش سرانه فضاهای ورزشی، فرهنگی و اجتماعی محله
- افزایش مصرف فرهنگی و کاهش فقر فرهنگی محله
- افزایش اعتماد اجتماعی شهروندان محله ده ونک به شهرداری و افزایش مشارکت اجتماعی آنان
- بسیاری از ساکنان محله ده ونک تهران از بومیان سنتی و مذهبی این محله هستند که نسبت به فضاهای مذهبی محله نظیر امام‌زاده، مسجد و حسینیه احساس تعلق دارند و با آن هویت خود را بازنمایی می‌کنند. هم‌افزایی خدمات فرهنگی و تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) موجب می‌شود یک نوع اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی در میان ساکنان مذهبی و بومیان محله مذکور ایجاد شود، به طوری که شهرداری منطقه ۳ در راستای حکمرانی خوب شهری (پاسخگویی به مطالبات شهروندان)، جلب اعتماد و مشارکت اجتماعی شهروندان و افزایش سرانه فرهنگی و ورزشی محله ده ونک به منظور افزایش نشاط اجتماعی و کاهش مسائل اجتماعی بر آن است تا هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) را در محله ده ونک به انجام برساند.

محله ده ونک به لحاظ عمرانی و امکانات شهری نسبت به سایر محلات ناحیه ۱ شهرداری منطقه ۳ کمتر توسعه یافته است، همچنین با توجه به فضای فرهنگی، هویت سنتی- بومی حاکم بر محله، وجود مسائل اجتماعی در محله و وجود شکاف طبقاتی و اقتصادی میان شهروندان محله ده ونک، پروژه مجموعه فرهنگی و تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) پیامدهای منفی و مثبت فرهنگی، مذهبی، اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی

برای شهروندان و محله خواهد داشت؛ بنابراین شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های هم‌افزایی فرهنگی تفریحی فضای مذهبی مستلزم «ارزیابی تأثیر اجتماعی و فرهنگی» در اقدام توسعه‌ای است.

هدف ارزیابی تأثیر اجتماعی و فرهنگی شناسایی پیامدها و تأثیرات مثبت و منفی فرهنگی، اجتماعی، روانشناختی، زیست‌محیطی، اقتصادی و ترافیکی اقدام توسعه‌ای و شناسایی نتایج انسانی آن است و توجه خاصی به تعدیل ابعاد معکوس یا ناخواسته دارد (قلیچ و سالاروند، ۱۳۸۸: ۳۰).

سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های متعددی برای بازسازی بقعه امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) از سوی دولت‌های پیشین با همکاری اداره اوقاف استان تهران انجام پذیرفته که به علت عدم تأمین مالی به نتیجه نرسیده است، به نظر می‌رسد شهروندان محله ونک نگرشی منفی نسبت به انجام و اتمام پروژه بازسازی و توسعه بقعه امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) داشته باشند. این نگرش منفی نسبت به اقدام توسعه‌ای پیامدها و چالش‌هایی ایجاد خواهد کرد، بر طبق اظهارات مسئولین شرکت عمرانی، احداث و اقدام توسعه‌ای در بازه زمانی دو ساله به اتمام می‌رسد، این بازه زمانی طولانی موجب عدم خدمات‌رسانی مناسب به بومیان و زائران امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) شده، در نتیجه عدم رضایت آنها از اقدام توسعه‌ای را فراهم می‌سازد. از آنجا که در هم‌افزایی فرهنگی و تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) سه نهاد شهرداری منطقه ۳ تهران، اوقاف استان تهران و میراث فرهنگی استان تهران مشارکت دارند، بنابراین شناخت پیامدها و چالش‌های هم‌افزایی فرهنگی تفریحی در فضای مذهبی و فهم نحوه تعامل و کنش متقابل سه نهاد مستلزم یک بررسی تجربی و علمی دقیق است. اهداف مطالعه حاضر عبارت است از:

- شناسایی پیامدهای فرهنگی، مذهبی و اجتماعی هم‌افزایی فرهنگی تفریحی فضای امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع)

- فهم نحوه تعامل میان سه نهاد شهرداری منطقه ۳ تهران، اداره اوقاف و میراث فرهنگی استان تهران در هم‌افزایی فرهنگی تفریحی

- بررسی نگرش نهادهای محلی مذهبی نسبت به هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع)

- بررسی نحوه مدیریت مجموعه فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) از سوی نهادهای ذینفع توسعه و بازسازی امام‌زاده و فضاهای مذهبی موجب تمرکزگرایی مذهبی در محله و حتی در منطقه می‌شود. هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) مستلزم مشارکت و تعامل در سطح نهادی (تعامل بین سازمان شهرداری، میراث فرهنگی و اوقاف) و در سطح حکمرانی (تعامل بین شهرداری، نهادهای شهری نظیر شورا یاری و شهروندان) است؛ بنابراین می‌توان گفت هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امام‌زاده

قاضی الصابر (ع) می‌تواند الگو و مدل تمرکز گرای مذهبی و مسجد محوری در شهر تهران باشد و این الگو را به دیگر محلات تعمیم داد.

چارچوب مفهومی

همیاری بین دولت و شهروندان و نهادهای محلی مبتنی بر دو عامل مکمل بودن و اتکا است، منظور از مکمل بودن روابط حمایتی دو طرفه بین نهادهای محلی و کنشگران بخش دولتی و خصوصی است (ولکاک و نارایان، ۱۳۸۴: ۵۵۰). یکی از مهم‌ترین مباحثی که در فرایند هم‌افزایی فرهنگی و تفریحی قاضی الصابر (ع) مهم است تعامل میان نهاد دولتی (شهرداری و نهادهای وابسته به آن) با بومیان و ساکنان محله ده ونک است. همچنین یک نوع بی‌اعتمادی نسبت به شهرداری و عدم مشارکت اجتماعی در برنامه‌های نهادهای وابسته به شهرداری در میان ساکنان محله ده ونک مشهود است (موسسه همیاری غذا، ۱۳۸۶: ۷۴) و (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۳۵). به همین دلیل برای کشف نحوه تعامل میان شهرداری و ساکنان محله ده ونک، نظریه‌های حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی مورد مذاقه قرار می‌گیرد. همچنین هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی الصابر (ع)، ماهیت فرهنگی و تفریحی دارد؛ بنابراین در مطالعه حاضر و در سطح کنشگران، نظریه‌های اوقات فراغت و نشاط اجتماعی مطرح نظر قرار می‌گیرد.

حکمرانی خوب و سرمایه اجتماعی

تمرکز زدایی از ساختار قدرت و ایجاد ائتلاف میان سه نهاد قدرت یعنی دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی برای اداره امور، نشان از وجود مجموعه‌ای از شبکه روابط مبتنی بر اعتماد دارد که این نهادها را قادر می‌سازد به صورت جمعی عمل نمایند. تمرکز زدایی و حکمرانی خوب بیانگر فرایندی است که پاسخگوی مقتضیات جهان حاضر است (لفت و ویچ، ۱۳۸۵: ۱۸۵). حکمرانی به ساده‌ترین بیان، به چگونگی تعامل بین شهروندان و سازمان‌های رسمی و غیررسمی و دولت اشاره دارد. در نظریه حکمرانی، کارآمدی دولت، تابعی از چگونگی ارتباط شهروندان و سازمان‌های رسمی و غیررسمی با دولت است (فاطمی‌نیا، ۱۳۸۶: ۳۵). مرکز سکونت‌گاه‌های انسانی سازمان ملل متحد، حکمرانی را مجموعه‌ای از اقدامات فردی و نهادی، عمومی و خصوصی برای برنامه‌ریزی و اداره مشترک امور و فرایند مستمری از ایجاد تفاهم میان منافع متفاوت و متضاد که در قالب اقدامات مشارکتی و سازگار حرکت می‌کند تعریف می‌کند (Un-).

habitat, 2006:5

حکمرانی خوب دارای پنج اصل بنیادی است که عبارت است از: (۱) رابطه با ذی‌نفعان: بسیاری از سازمان‌های بخش دولتی، ذی‌نفعان مختلفی دارند که منافع آنها بسیار متنوع بوده و حتی گاهی با یکدیگر

در تضاد و تعارض است؛ بنابراین، مدیریت ذی‌نفعان یکی از ابعاد کلیدی برای سازمان‌های دولتی است. (۲) مدیریت ریسک: با نگاهی از بیرون، نقش سازمان را بررسی و تقویت می‌کند. (۳) پاسخگویی بیرونی: نیل به پاسخگویی و سازگاری، یکی از معیارهای موفقیت سازمان‌های دولتی است. (۴) پاسخگویی درونی: برای نیل به کارآمدی، تشکیلات درونی باید بر اساس انتظارات و استانداردهای گسترده‌تر، بنا شوند. (۵) برنامه‌ریزی و نظارت بر عملکرد: در زمان‌های مختلف، اعضای هیئت مدیره و کمیته‌های آنها باید جهت ارزیابی تشکیلات کلان حکمرانی و همچنین عملکرد و نقش‌های خود، سرمایه‌گذاری کنند (صانعی، ۱۳۸۵: ۳۷).

«سرمایه اجتماعی درجه انسجام اجتماعی در جوامع را نشان می‌دهد، به فرایندهای بین مردمی که شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اجتماعی را بنا می‌نهد، باز می‌گردد و هماهنگی و همیاری برای منافع مشترک را تسهیل می‌کند» (سازمان بهداشت جهانی، ۱۹۹۸)، سرمایه اجتماعی از نظر بوردیو بر تعهدات و ارتباطات اجتماعی مبتنی است (بوردیو، ۱۹۹۷: ۵۱)، در دیدگاه کلمن سرمایه اجتماعی جنبه‌ای از ساختار اجتماعی برای کنشگران است که می‌تواند به عنوان منبع و سرمایه، باعث تحقق علایق آنها شود. روابط اجتماعی هنگامی به وجود می‌آیند که افراد کوشش می‌کنند از منابع فردی خود بهترین استفاده را به عمل آورند (کلمن، ۱۳۸۶: ۴۵۸). نارایان ایده‌های محوری سرمایه اجتماعی بین گروهی و روابط دولت-جامعه را در هم آمیخته و با ادغام آنها پیشنهاد می‌کند که ترکیبات مختلف حکمرانی و سرمایه اجتماعی بین گروهی در یک گروه، جامعه محلی و... مداخلات متفاوتی را طلب می‌کند. در جوامعی که از حاکمیت خوب و سطوح عالی سرمایه اجتماعی بین گروهی بهره دارند، دولت و جامعه مکمل یکدیگرند و موفقیت و توسعه اجتماعی محتمل‌الوقوع است. ولی هنگامی که سرمایه اجتماعی یک جامعه عمدتاً نصیب گروه‌های اولیه اجتماعی بشود که با یکدیگر ارتباط ندارند، گروه‌های قدرتمندتر به بهای به حاشیه راندن گروه‌های دیگر، بر دولت چیرگی می‌یابند (Woolcock and Deepa, 2000:418). وانز بیان می‌کند که همیاری دولت و شهروندان مبتنی بر مکمل بودن و اتکا است. منظور از مکمل بودن، روابط حمایتی دوطرفه بین کنشگران دولتی و خصوصی است و منظور از اتکا، ماهیت و گستره پیوندی است که بین شهروندان و مقامات دولتی برقرار می‌شود. دیگر اینکه، روابط دولت-جامعه ممکن است به انحطاط گراید و به صورت کشمکش و یا هرج و مرج درآید به بیان دیگر فروپاشی و گسستی روی دهد که جنگ سالاران، مافیای محلی فرصت قبضه کردن قدرت دولتی و اقتدار ناشی از آن را به دست آورند (Woolcock and Deepa, 2000:420).

اوقات فراغت و نشاط اجتماعی

اوقات فراغت به اشتغال‌ها گفته می‌شود که کنشگران پس از آزادی از الزامات شغلی، خانوادگی و اجتماعی به منظور استراحت، تفریح، توسعه اطلاعات، فراگیری‌های مورد علاقه و مشارکت اجتماعی به کار می‌برند (تورکلیدسن، ۱۳۸۲: ۷۴). فراغت، رفتاری داوطلبانه است. انتخاب، آزادی و داوطلب بودن، مؤلفه‌های پایه‌ای روایت فراغت را تشکیل می‌دهد (روجک، ۱۳۸۸: ۳۶).

در مطالعات نشاط اجتماعی می‌توان به رویکرد روانشناختی و رویکرد جامعه‌شناختی اشاره کرد. از منظر روانشناسی، نشاط اجتماعی، برابر است با قضاوت و ارزیابی فرد درباره کلیت زندگی خود. از این منظر نشاط، مفهومی هم‌خانواده مفاهیم «لذت» و «رضایت‌مندی» پنداشته می‌شود (نوزیک، ۱۹۸۹: ۱۳۲). آرگایل نشاط اجتماعی را با سه جزو هیجان مثبت، رضایت از زندگی و نبود هیجانات منفی از جمله افسردگی و اضطراب تعریف می‌کنند. روابط مثبت با دیگران، هدفمند بودن زندگی، رشد شخصیتی، دوست داشتن دیگران و طبیعت را از اجزای نشاط می‌دانند (آرگایل، ۱۳۸۶). در رهیافت جامعه‌شناختی، نشاط مفهومی فراتر از ادراکات و پنداشت آدمی است. بلکه آن پدیده‌ای اجتماعی است که باید آن را در مناسبات اجتماعی، تجربه زیسته افراد، نظام قدرت، بافت تاریخی و فرهنگی و نیز ارزش‌های جامعه جستجو کرد (بارترام، ۲۰۱۱). هدف فراغت دستیابی به شادابی و نشاط و ارضای روحی- روانی است. رابطه فراغت با شخصیت، یعنی فراغت باید پاسخگوی علقه‌های شخصیتی افراد باشد (دومادزیه، ۱۳۸۱: ۱۵۰). پارکر و کاپلان، اوقات فراغت را در سه منظر مورد مطالعه قرار می‌دهند: ۱- زمان آزاد، زمان آزادی که پس از پرداختن به ضروریات عملی زندگی باقی می‌ماند که به تفریح می‌پردازیم. ۲- فعالیت آزادانه، مجموعه فعالیت‌های آموزنده و آگاهی بخش که هدف آن ضرورت‌های زندگی نیست. ۳- فارغ‌بال بودن، فراغت یک حالت روحی- روانی است و هر کنش رضایت بخشی را می‌توان به مثابه اوقات فراغت قلمداد کرد. اوقات فراغت فی‌نفسه هدف تلقی می‌شود و حالتی از بودن به حساب می‌آید (Parker, 1976:35)؛ بنابراین یکی از مفاهیم و مؤلفه‌های مرتبط با اوقات فراغت، ورزش و تفریح است. در فراغت اجرای برنامه‌های مناسب تفریحی و ورزشی برای تلطیف زندگی، کاستن از فشارهای روانی و تمایلات ذاتی، تأمین سلامت جسمانی و روانی ضرورت دارد (رحیم‌زاده، ۱۳۷۹: ۴۳).

پیشینه تحقیق

مرور ادبیات پیشین شامل مواردی از قبیل اطلاعات پیشین که وجود مسئله را اثبات می‌کند، در مطالعه حاضر مطالعات تجربی در حوزه هم‌افزایی خدمات فرهنگی فضاهاى مذهبی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

مطالعات تجربی امامزاده زید (ع) در منطقه ۱۸ تهران (میرزائی، ۱۳۸۹)، امامزاده پنج تن (ع) فضای مذهبی در محله لویزان (صادقی پور، ۱۳۸۹) و احداث مجموعه فرهنگی-مذهبی امام رضا (ع) در منطقه ۷ (جهانی دولت‌آبادی، ۱۳۹۰)، در حوزه هم‌افزایی خدمات فرهنگی و تفریحی فضاهای مذهبی نشان می‌دهد که اقدامات توسعه‌ای امامزاده زید، امام زاده پنج تن و مجموعه امام رضا (ع) جزء اولویت‌ها و مطالبات اصلی شهروندان نیست و سیاست‌گذاری فرهنگی و مذهبی از بالا به پایین است و به نیازهای اصلی (مطالبات فرهنگی و هنری) شهروندان توجهی نشده است (میرزائی، ۱۳۸۹: ۱۰۵، صادقی پور، ۱۳۸۹: ۸۷). اقدامات توسعه‌ای مطرح شده پیامدهای مثبت و کارکردهای مثبت برای شهروندان و محله دارد که می‌توان به ایجاد فضای دینی و معنوی مناسب جهت بهینه‌سازی اوقات فراغت شهروندان محله (جهانی دولت‌آبادی، ۱۳۹۰: ۷۹)، حفظ میراث فرهنگی و مذهبی محله از طریق احیای امامزاده (صادقی پور، ۱۳۸۹: ۹۰)، افزایش رفاه و آسایش زائرین و مراجعه‌کنندگان، معرفی و شناسایی فضاهای مذهبی محله (میرزائی، ۱۳۸۹: ۱۰۲)، افزایش وجوهات آستانه مقدس و ایجاد فضایی برای ترویج دین اشاره کرد. با این حال اقدامات توسعه‌ای مطرح شده پیامدها و کارکردهای منفی دارد که می‌توان به افزایش تردد در محله و کاهش امنیت روانی شهروندان (صادقی پور، ۱۳۸۹: ۹۵)، ایجاد تعارضات مدیریتی میان شهرداری و اداره اوقاف، ایجاد تعارضات بین مجامع و هیئت‌های مذهبی (میرزائی، ۱۳۸۹: ۱۱) و بروز تضادهای اجتماعی شهروندان با سلاقی مختلف (جهانی دولت‌آبادی، ۱۳۹۰: ۷۳) اشاره کرد.

روش‌شناسی

میدان مورد مطالعه بقعه قاضی‌الصابر (ع) و در ابعاد گسترده‌تر محله ده ونک است. بقعه قاضی‌الصابر (ع) متعلق به ابوالقاسم علی بن محمد در ده ونک در شمال تهران قرار دارد. وی از علمای زمان بوده است و علاوه بر سیادت در ونک معلم و مدرس بوده است (ستوده، ۱۳۷۱: ۸۵۴). وی حدود سال ۵۲۷ هجری وفات کرده است. از نظر سندیت و اعتبار و اصل و نسب این امامزاده در رده نهم و از نظر تاریخی در میان امامزاده‌های دیگر در رده چهاردهم قرار دارد. این اثر در تاریخ ۱۱ مرداد ۱۳۸۴ با شماره ثبت ۱۲۵۳۹ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

مجموعه فرهنگی تفریحی امامزاده قاضی‌الصابر (ع) در پنج طبقه یا پنج پلان است که در بخش غربی شبستان امامزاده احداث می‌شود. طبقه همکف شامل شبستان به مساحت ۴۲۰ متر، اتاق مدیریت و اتاق منشی به مساحت ۸۰ متر و کتابخانه به مساحت ۵۰ متر است. پلان طبقه اول طبقه فرهنگی که شامل سالن اجتماعات به مساحت ۲۱۳ متر برای فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی و برگزاری نشست‌های مذهبی، سرای خادم به مساحت ۴۱ متر، لابی سالن به متراژ ۹۳ و بوفه که در مجموع زیربنای این طبقه ۵۳۸ متر است. زیر زمین اول

شامل سالن ورزش بانوان به مساحت ۲۴۳ متر و دارالقرآن به مساحت ۹۱ متر است. طبقه زیرزمین دوم شامل پارکینگ امامزاده قاضی‌الصابر است که گنجایش ۱۵ الی ۲۰ خودرو را دارد. طبقه زیرزمین سوم شامل مجموعه ورزشی به مساحت ۸۹۲ متر است که در آن استخر به مساحت ۴۲۳ متر، سونای خشک ۲۰ متر، اتاق مریبان ۱۵ متر و ... تعبیه شده است، این طبقه صرفاً تفریحی است و بیشتر مخاطبین آن جوانان و نوجوانان است.

مطالعه حاضر به دلیل ماهیت مشارکتی و تحلیلی مستلزم کاربست روش پژوهش کیفی است. در مطالعه حاضر از فن‌های مصاحبه نیمه ساخت یافته، مصاحبه روایی - ایزودیک و گروه کانونی (فوکوس گروپ) برای فهم تعاملات نهادها و کنشگران، همچنین از روش مشاهده مشارکتی برای مشاهده رفتارها و فعالیت‌های نهادهای ذی‌نفع استفاده شده است. حجم نمونه در مطالعه کیفی نیز ۲۵ مصاحبه و ۵ گروه کانونی (فوکوس گروپ) به منظور دستیابی به اطلاعات و داده‌ها تجربی تر انجام شده است. در زیر لیست نمونه آماری اراده شده است.

نمونه آماری (مصاحبه‌شوندگان و گروه‌های کانونی)	
مدیر مهد کودک جنب امامزاده	امام جماعت امامزاده
مشاور املاک نزدیک امامزاده	زائر امامزاده مرد مسن
مشاور املاک محله ده ونک	زائر امامزاده زن میانسال
نمازگزار مسجد محله ده ونک	ساکن محله زن جوان
معاون فرهنگی اوقاف استان تهران	ساکن محله مرد میانسال
نماینده میراث فرهنگی استان تهران	ساکن محله زن میانسال
رییس شورا یاری محله ده ونک	نماینده شرکت عمرانی اقدام توسعه‌ای
گروه کانونی امامزاده قاضی‌الصابر (ع)	کاربر مجموعه فرهنگی ده ونک
گروه کانونی هیئت امنای حسینیه محله ده ونک	کاربر مجموعه ورزشی ده ونک
گروه کانونی هیئت امنای سرای محله ده ونک	کاسب محل مرد جوان
گروه کانونی اعضای مجموعه فرهنگی ده ونک	کاسب محل مرد مسن
گروه کانونی مسئول و اعضای مجموعه ورزشی ده ونک	کاسب محل مرد میانسال

در مطالعه حاضر برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از کدگذاری موضوعی و تحلیل تماتیک استفاده شده است. روش کدگذاری موضوعی روابط معناداری را که افراد مورد مطالعه در چارچوب موضوع تحقیق

دارند، حفظ می‌کند. داده‌ها و اطلاعات را در قالب مفاهیم درآورده، متن را جمله به جمله کدگذاری کرده و سپس این کدها را بر اساس پدیده‌های کشف شده در داده‌ها که مستقیماً به پرسش تحقیق مربوط می‌شود، دسته‌بندی کرده و در نهایت مقوله‌هایی که به این ترتیب به دست آمده، بسط می‌دهیم (فلیک، ۱۳۸۸: ۳۴۴).

یافته‌های پژوهش

افزایش سرمایه اجتماعی

شهرداری با ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی امامزاده قاضی‌الصابر (ع) در صدد افزایش اعتبار خود در محله، تعامل هر چه بیشتر با نهادهای محلی (هیئت امنای امامزاده) و جلب رضایت ساکنین محله نسبت به خود است. ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی امامزاده از سوی شهرداری موجب افزایش سرمایه اجتماعی شهرداری در سطح محله می‌گردد. ساکنین محله و نخبگان محلی بر این باورند که اگر شهرداری هر چه زودتر مجموعه را بهره‌برداری کند و کارمندان مجموعه فرهنگی تفریحی را از ساکنین محله ده‌ونک انتخاب کند شهروندان بیش از پیش به شهرداری اعتماد خواهند کرد.

با ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی نقش و فعالیت شهرداری در محله پررنگ و معتبرتر خواهد شد (شورا یاری محله)، زمانی که شهرداری به محله ده‌ونک رسیدگی می‌کند در واقع هم به خودشان احترام گذاشته‌اند هم به مردم محل (فوکوس گروپ امامزاده)، هر نهاد و ارگانی برای هر کار خوبی که انجام دهد در صدد افزایش اعتبارش است و شهرداری هم از این قاعده مستثنی نیست (شورا یاری محله)، بالای ۸۰٪ کارهای این منطقه به شهرداری مربوط است و با انجام دادن کارهای محله و ساخت و سازهایی که انجام می‌دهد جایگاه خوبی می‌تواند داشته باشد (مشاور املاک محله)، محیط قدیمی و سنتی است و بعد از بازسازی امامزاده می‌تواند بر تعامل کسبه با شهرداری تأثیر خوبی داشته باشد (مشاور املاک محله) و ...

مرکزیت نهادهای مذهبی

نهادهای مذهبی در گذشته کارکردهای فرهنگی، اجتماعی، خدمات‌رسانی عمومی برای محلات داشته است ولی امروزه رشد و توسعه نهادهای فرهنگی، اجتماعی و تفریحی در محلات و گسیل شدن بودجه‌های دولتی به سمت آنها موجب مرکزیت زدایی نهادهای مذهبی نظیر مساجد، حسینیه‌ها و امامزاده‌های محلات شده است و نهادهای مذهبی کارکردهای جنبی خود را از دست داده و صرفاً تبدیل به فضای مذهبی برای انجام فرایض مذهبی شده است. توجه به نهادهای مذهبی محلات به عنوان فضایی برای توسعه فرهنگی و

اجتماعی محله موجب مرکزیت نهادهای مذهبی محلی می‌شود و این نهادهای مذهبی محلی می‌تواند زمینه بازنمایی مجدد فضاها را مذهب در محلات به ویژه محلات با بافت سنتی را فراهم سازد. اداره اوقاف بودجه کافی برای فعال‌سازی نهادهای مذهبی محلی و ارائه برنامه‌های فرهنگی، اجتماعی و تفریحی در این نهادهای محلی ندارد، همکاری اداره اوقاف و شهرداری در زمینه برنامه‌ریزی‌های فرهنگی، اجتماعی و تفریحی در نهادهای مذهبی موجب جلب ساکنین محله به معنویات می‌شود. مسجدگرایی و توجه به نهادهای مذهبی از جمله امام‌زاده‌ها یکی از سیاست‌ها در راستای مسجد محوری است و نیل به این هدف مستلزم همکاری و مشارکت با نهادهای مذهبی محلی و سازمان‌های متولی است. تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که مجموعه‌های فرهنگی شهرداری یکی از دلایل مرکزیت‌زدایی نهادهای مذهبی در محلات است و فعال‌سازی نهادهای مذهبی محلات موجبات شکوفایی مجدد آنها را فراهم می‌سازد.

فضاهای مذهبی نظیر مساجد و امام‌زاده‌ها مرکزیت شهرسازی بودند. مساجد و امام‌زاده‌ها مرکز مباحث علمی، آموزشی و خدمات اجتماعی بود و در محلات یک سبک زندگی اسلامی را ترویج می‌کردند (معاون فرهنگی اجتماعی اوقاف استان تهران)، شهرداری فعالیت‌های فرهنگی را از مساجد و فضاهای مذهبی خارج کرده بود و در حال حاضر شهرداری کمک‌های مالی برای ساخت مجموعه فرهنگی و تفریحی در نهادهای مذهبی می‌کند (امام جماعت امام‌زاده)، خدمات فرهنگی شهرداری خوب است و در حال حاضر بازسازی مساجد و امام‌زاده‌ها با شهرداری است (فوکوس گروپ امام‌زاده)، شهرداری با ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی بر آن است که مسجدگرایی را ترویج دهد (فوکوس گروپ سرای محله)، اگر مجموعه فرهنگی تفریحی راه‌اندازی شود قطعاً جذب زائر بیشتری خواهیم داشت (فوکوس گروپ امام‌زاده)، جوانان هم از مرکز تفریحی استفاده می‌کنند هم به زیارت می‌روند و گرایش دینی آنها بیشتر می‌شوند (کاربر مجموعه فرهنگی)

مسجدگرایی و توسعه محلی

در طرح‌های توسعه شهری یا همان استراتژی توسعه شهری به عنوان جدیدترین روش، برنامه‌ریزی شهری در جهان مطرح است. در این نوع برنامه‌ریزی شهری به جماعت کوچک و اجتماعات محله‌ای توجه ویژه دارند و گروه‌های هدف آن به جماعت‌های خرد معطوف هستند. در این برنامه‌ریزی به صورت خلاصه، نظریات و عقاید مردم اجتماعات محلی پایه‌ریز و اساس طرح‌های شهری است. در محلات شهری به دلیل محدودیت مکانی ناشی از «مکان‌های تجمع مردم» می‌توان مهم‌ترین مکان عینی تجمع مردم و شهروندان را «فضاهای مذهبی» دانست. مجموعه فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) به مثابه یک نهاد مذهبی، فرهنگی و تفریحی زمینه‌گردمایی اقشار مختلف محله ده ونک و محلات مجاور را فراهم می‌سازد و به

عنوان فضایی برای تبادل آرا و اندیشه‌ها در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، مذهبی، سیاسی و مسائل محلی می‌باشد. تحلیل اطلاعات مصاحبه‌ها و فوکوس‌گروپ‌ها نشان می‌دهد که مجموعه فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) پتانسیل تبدیل شدن به فضایی برای تجمیع نهادهای محلی و شهروندان محله ده ونک را دارد و می‌توان این مجموعه را به عنوان فضایی برای جلب مشارکت شهروندان در سیاست‌گذاری‌های محلی قلمداد کرد.

امام‌زاده مهم‌ترین میعادگاه مذهبی محل بوده و اکثر ساکنین در هیئت‌های نماز جماعت امام‌زاده شرکت می‌کنند (کاسب محل مسن)، در ماه‌های محرم و صفر همه هیئت‌های مذهبی و حسینیه‌ها به امام‌زاده می‌آیند و با هم مراسم مذهبی برگزار می‌کنند (فوکوس‌گروپ امام‌زاده)، عضو مسجد جامع هستیم ولی در مراسم امام‌زاده هم شرکت می‌کنیم (کاربر مجموعه ورزشی)، در حال حاضر به دنبال کارکردهای سابق مساجد و امام‌زاده‌ها مباحث علمی، خدمات اجتماعی و ترویج سبک زندگی هستیم (معاون فرهنگی اوقاف استان تهران)،

تقدس زدایی و مکمل بودن

در گذشته فضاهاى مذهبی در راستای خدمات‌رسانی عمومی به ساکنین محله بود و این امر موجب جلب و جذب جوانان و ساکنین محله به فضاهاى مذهبی بود در واقع فضای مذهبی و فضای تفریحی مکمل بعد معنوی و جسمانی مراجعین بود. هم‌افزایی فرهنگی و تفریحی در امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) موجب شکل‌گیری دو فضای متفاوت مذهبی و فرهنگی-تفریحی کنار هم می‌شود، این موضوع فرصت‌ها و چالش‌هایی در کارکردها و عملکردهای مجموعه به وجود آورده است که گروهی از آن به عنوان دو فضای مکمل هم یاد می‌کنند و گروهی دیگر این دو فضا را تضاد اندیشه و در نهایت تقدس‌شکنی قلمداد می‌کنند. به طوری که این گروه صرفاً به هم‌افزایی فرهنگی باور دارند و معتقدند اگر فضاهاى تفریحی ورزشی در امام‌زاده احداث شود موجب تقدس‌شکنی و حرمت‌شکنی می‌شود و فضای تفریحی ورزشی سنخیتی با فضای تفریحی ندارد ولی فضای فرهنگی در کنار فضای مذهبی مناسب است.

ما وظیفه داریم در بقاع متبرکه فضایی مناسب و پاک از جهت روحی و جسمی فراهم سازیم، در کنار امام‌زاده‌ها برای افراد محله به ویژه کودکان جاذبه ایجاد کنیم، دو محیط مذهبی و تفریحی مکمل یکدیگر هستند (معاون فرهنگی اوقاف استان تهران)، ساخت مجموعه موجب می‌شود مردم هم برای زیارت و معنویت، هم برای تفریح می‌روند، جوانان هم از مرکز تفریحی استفاده می‌کنند هم به زیارت می‌روند و گرایش دینی آنها بیشتر می‌شوند (کاربر مجموعه فرهنگی)، مردم می‌توانند هم زیارت کنند

هم تفریح (فوکوس گروپ مجموعه فرهنگی)، فعالیت ورزشی در امامزاده، توجه به جان و روح است (امام جماعت امامزاده)

تبدیل امامزاده به مجموعه فرهنگی تفریحی کار اشتباهی است و فضای تفریحی و ورزشی با فضای مذهبی هیچ تناسبی ندارد، اینجا فضا مذهبی است و باید صرفاً هم‌افزایی فرهنگی نظیر کتابخانه، موزه، سالن فرهنگی و اجتماعی و ... صورت گیرد (میراث فرهنگی استان تهران)، اگر ورزش‌های ایروبیکی، استخر و ... دورتر از مجموعه باشد کمی قضیه سنگین‌تر و دلچسب‌تر است، باید سعی شود مکان تفریح و آموزشی کمی از مکان زائران مجزا باشد (فوکوس گروپ حسینیه)، اگر سالن ایروبیکی احداث گردد حریم فضای مذهبی را به هم می‌ریزد (فوکوس گروپ سرای محله)

افزایش مشارکت دینی

نهادینگی مجموعه فرهنگی تفریحی امامزاده در محله موجب جذب جوانان و نوجوانان به فضای مذهبی و احتمال افزایش فعالیت‌ها و مشارکت مذهبی آنها می‌شود، همچنین افزایش خدمت رفاهی و نهادینگی امامزاده به عنوان مرجع مذهبی موجب تجمیع نهادهای مذهبی (مساجد و حسینیه‌ها) در امامزاده می‌شود؛ بنابراین این دو روند زمینه مشارکت دینی را در بعد فردی و نهادهای محلی فراهم می‌سازد.

امامزاده مهم‌ترین میعادگاه مذهبی محل بوده و اکثر ساکنین در هیئت‌های نماز جماعت امامزاده شرکت می‌کنند (کاسب محل)، در ماه‌های محرم و صفر همه هیئت‌های مذهبی به امامزاده می‌آیند (فوکوس گروپ امامزاده)، ما می‌توانیم با خدمات تفریحی، نوجوانان و جوانان را جذب امامزاده کنیم (فوکوس گروپ امامزاده)، ما در کنار امامزاده‌ها باید برای افراد محله به ویژه کودکان، جاذبه ایجاد کنیم و ما وظیفه داریم در بقاع متبرکه فضایی مناسب و پاک از جهت روحی و جسمی فراهم سازیم تا جوانان را به فضای مذهبی جذب کنیم (معاون فرهنگی اوقاف استان تهران).

معرفی و بازنمایی امامزاده

تا چند سال اخیر تولید امامزاده فعال نبود و تنها یکبار در هفته درب امامزاده قاضی‌الصابر (ع) از سوی متولیان گذشته به روی ساکنین محله و زائرین باز بود. به طوری که حتی ساکنین محله ده و ننگ، امامزاده قاضی‌الصابر (ع) را نمی‌شناختند. هم‌افزایی فرهنگی و تفریحی در امامزاده و افزایش خدمات رفاهی امامزاده موجب افزایش مراجعین و زائرین امامزاده می‌شود و همین امر موجب معرفی و بازنمایی بیشتر امامزاده در سطح محله، منطقه و حتی شهر تهران می‌شود. تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که افزایش خدمات رفاهی، فرهنگی و تفریحی امامزاده موجب افزایش تعداد مراجعین و معرفی هر چه بیشتر امامزاده می‌شود.

ساکنین محله امام‌زاده را نمی‌شناختند (امام جماعت امام‌زاده)، با احداث مجموعه فرهنگی تفریحی، از دیگر مناطق هم‌زائرین به زیارت بیایند و با این مجموعه فرهنگی، زیارتی، تفریحی آشنا شوند (شورا یاری محله)، اگر مجموعه فرهنگی تفریحی راه‌اندازی شود امام‌زاده شناخته‌تر خواهد شد (فوکوس گروپ امام‌زاده)، مجموعه فرهنگی تفریحی موجب شناسایی امام‌زاده می‌شود (کاربر مجموعه ورزشی)

مدیریت مجموعه فرهنگی تفریحی

ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی با مشارکت و همکاری سه سازمان میراث فرهنگی استان تهران، شهرداری منطقه ۳ تهران و اوقاف استان تهران صورت می‌گیرد، رویکرد مدیریتی میراث فرهنگی نظارت و برون‌سپاری مجموعه‌های فرهنگی و تاریخی به موسسات خصوصی است، رویکرد مدیریتی اوقاف، اداره مجموعه اوقافی به صورت هیئت امنایی است که در حال حاضر نیز به صورت هیئت امنایی است و فضاهای فرهنگی شهرداری از سوی معاونت امور اجتماعی و فرهنگی مدیریت می‌شود با این حال هیئت امنای محله (سرای محله) پتانسیل این را دارد تا مدیریت مجموعه فرهنگی تفریحی محلات را به دست بگیرد؛ بنابراین سه سازمان می‌تواند در زمینه‌ی مدیریت مجموعه فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) همکاری یا کشمکش داشته باشند. تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که مدیریت مجموعه فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) از سوی سازمان‌ها یا نهادهای محلی در هاله‌ای از ابهام است و در مورد ساختار مدیریتی مجموعه فرهنگی تفریحی تصمیم قطعی اتخاذ نشده است.

بهتر است قبل از اتمام پروژه حتماً این مسئله بررسی و مشخص شود (شورا یاری محله ده ونک)، شهرداری به دنبال تصدی‌گری مجموعه فرهنگی و تفریحی نیست، شهرداری این مجموعه را برای امام‌زاده ساخته باشد مدیریت آن با اوقاف است (معاون فرهنگی اوقاف استان تهران)، انتخاب مدیر مجموعه از سوی هیئت امنای مجموعه است (امام جماعت امام‌زاده)، کل امامزادگان زیر نظر اوقاف هست و بنابراین مدیریت آن با اوقاف خواهد بود (فوکوس گروپ امام‌زاده)، اوقاف منتظر اتمام پروژه است تا کل مجموعه را بگیرد (فوکوس گروپ امام‌زاده)، میراث فرهنگی در مدیریت امام‌زاده‌ها میراثی دخالتی نمی‌کند و ناظر باقی خواهد ماند (معاون فرهنگی اوقاف استان تهران)، بهتر است که میراث فرهنگی جایگاه علمی و پژوهشی داشته باشد، ساخت مجموعه، موسسات و شرکت‌های با انتخاب میراث فرهنگی باشد (میراث فرهنگی استان تهران)،

زیبایی‌شناسی و معماری

امامزاده قاضی‌الصابر (ع) به عنوان هویت محلی و بومی ده ونک بشمار می‌رود و معماری آن بازنمایی از قدمت و تاریخ محله ده ونک است. یکی از چالش‌های زیبایی‌شناختی در ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی امامزاده قاضی‌الصابر (ع) معماری است، در وهله اول باید معماری حاضر مذهبی و اسلامی امامزاده حفظ گردد و توسعه امامزاده بر مبنای معماری حاضر باشد. همچنین مجموعه فرهنگی تفریحی فضایی متفاوت از فضای مذهبی است، هر فضایی مستلزم معماری خاص خود است. تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که مجریان اقدام توسعه‌ای، برنامه مشخصی در حوزه معماری امامزاده و تناسب معماری مجموعه فرهنگی تفریحی با محله و امامزاده ندارند.

در گذشته توسعه امامزاده‌ها متناسب با دوره‌های تاریخی بودند و بازنمایی از تاریخ و سنت بوده است (میراث فرهنگی استان تهران)، امامزاده هویت محله ما است (فوکوس گروپ حسینی)، معماری در حال ساخت امامزاده هیچ هویتی ندارد و حرمت‌ها حفظ نشده است (میراث فرهنگی استان تهران)، تناسب در معماری یک اصل است، معماری با اطراف و زمینه‌های آن هماهنگ است، در حال حاضر می‌بینیم یک ساختمان نامتجانس در کنار امامزاده ساخته شده است و خود شبستان نیز شبیه یک سوله است و سنخیتی با یک امامزاده ندارد، سردر ورودی و ایوان امامزاده را کندن و مشخص نیست کجاست (میراث فرهنگی استان تهران)، باید در ساخت مجموعه از معماری زیبا استفاده کنند (کاسب محل مسن)، به نظر من باید به میراث فرهنگی بودجه بدهند تا میراث فرهنگی با در نظر گرفتن جوانب تناسب، به بازسازی و هم‌افزایی مجموعه‌های فرهنگی و تاریخی بپردازد (میراث فرهنگی استان تهران)،

هویت بومی و تاریخی محله

امامزاده قاضی‌الصابر (ع)، قبرستان بومیان ده ونک و قنات‌های آن به عنوان فضاهای هویتی محله ده ونک است، تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی، چالش‌ها و فرصت‌های هویتی در محله ایجاد کرده است، به نحوی که احیای قنات‌ها و بازسازی امامزاده موجب تقویت هویت بومی و تاریخی محله و تخریب قبرستان جنب امامزاده و عدم توجه به هویت معماری مجموعه فرهنگی تفریحی امامزاده قاضی‌الصابر (ع)، موجب خدشه‌دار شدن هویت بومی و تاریخی محله ده ونک شده است.

امامزاده قاضی‌الصابر (ع) عارف ده ونکی بود و امامزاده هویت محله ما است (فوکوس گروپ حسینی)، در گذشته توسعه امامزاده‌ها متناسب با دوره‌های تاریخی بودند و بازنمایی از تاریخ و فرهنگ

بوده است (میراث فرهنگی استان تهران)، سردر ورودی و ایوان امام‌زاده را کندن و مشخص نیست کجاست (میراث فرهنگی استان تهران)، این معماری در حال ساخت هیچ هویتی ندارد و حرمت‌ها محله حفظ نشده است (میراث فرهنگی استان تهران)

تخریب قبرستان، بی‌احترامی به اجداد و نیاکان ما بود، شهرداری قبرستان ما را خراب کرد (فوکوس گروپ حسینه)، خیلی از بومیان محله نسبت به تخریب قبرستان جنب امام‌زاده اعتراض دارند (فوکوس گروپ امام‌زاده)، تخریب قبرستان بی‌احترامی بود و اجساد را بار ماشین کردند و بردند (زائر امام‌زاده)، خاک‌برداری قبرستان بی‌احترامی به مردم بومی بود (معاون فرهنگی اوقاف استان تهران)

ساکنین محله بیشتر نگران قنات بودند (شرکت عمرانی دیماس)، یکی از مشکلات ده ونک، از بین رفتن برخی از قنات‌ها در این منطقه است. آن‌ها را عمداً کور می‌کنند، قصد احیا و پاک‌سازی و اصلاح آن‌ها را ندارند (فوکوس گروپ حسینه)، ما قنات محله ده ونک را احیا کردیم (امام جماعت امام‌زاده)، اگر ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی موجب احیای قنات محله شده است پس کار بزرگی انجام داده است (میراث فرهنگی استان تهران).

نشاط روحی و نشاط اجتماعی

ورزش و تفریح فرایندهایی هستند که بر سلامت جسمی و روانی تأثیر مستقیم و مثبت دارند و بر نشاط اجتماعی تأثیر غیرمستقیم دارد. به لحاظ جسمانی، ورزش موجب حفظ سلامت، افزایش طول عمر و پیشگیری از بیماری می‌شود و به لحاظ اجتماعی موجب شکوفایی و توسعه جامعه می‌گردد. ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) موجب افزایش میزان تفریح ساکنین محله ده ونک به ویژه جوانان و نوجوانان می‌شود و افزایش میزان تفریح زمینه افزایش نشاط روحی در بعد فردی و نشاط اجتماعی در بعد محله‌ای می‌شود. تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که هم‌افزایی فرهنگی و تفریحی در امام‌زاده موجب افزایش تفریح و نشاط روحی و نشاط اجتماعی می‌شود.

افراد از امکانات تفریحی مجموعه امام‌زاده استفاده می‌کنند (فوکوس گروپ مجموعه فرهنگی)، از لحاظ فرهنگی برای جوانان خوب است سرگرم می‌شوند و می‌توانند از امکانات استفاده کنند و اوقات فراغت خود را پر کنند (مرد مسن ساکن محله)، در این پروژه مردم سود می‌برند چون افرادی به این امکانات نیاز داشتند و از لحاظ تفریحی و غیره استفاده می‌کنند (زن جوان ساکن محله)، مجموعه فرهنگی تفریحی موجب نشاط ساکنین محل می‌شود (زائر امام‌زاده)، محله ده ونک امکانات فرهنگی و تفریحی مناسبی ندارد این مجموعه موجب می‌شود تفریح جوانان افزایش پیدا کند و به دنبال کارهای خلاف نروند (مرد جوان ساکن محله).

ابعاد اقتصادی هم‌افزایی فرهنگی تفریحی

هم‌افزایی فرهنگی تفریحی، تأثیرات اقتصادی بر فعالیت‌های امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) نظیر، افزایش قیمت قبرستان داخل شبستان و افزایش وجوهات امام‌زاده (ع) خواهد داشت.

ساخت مجموعه از سوی شهرداری موجب می‌شود، هزینه تفریح کاهش یابد (فوکوس گروپ مجموعه فرهنگی)، در حال حاضر هزینه ورزش بالاست من کارگر نمی‌توانم ۶۰ هزار پول استخر بدهم (فوکوس گروپ حسینه)، هزینه اجاره سالن‌های ورزشی بالاست (فوکوس گروپ مجموعه ورزشی). در حال حاضر وجوهات امام‌زاده کم است چون اقشار پایین جامعه به زیارت می‌آیند (فوکوس گروپ امام‌زاده)، با افزایش زائرین و مراجعه کنندگان به امام‌زاده، وجوهات امام‌زاده افزایش می‌یابد (ساکن محله مرد میانسال)، اقدام توسعه‌ای موجب معرفی امام‌زاده در سطح محله، منطقه و شهر تهران می‌شود و همین موجب می‌شود ارزش قبور شهرستان افزایش می‌یابد. افرادی که می‌خواهند در امام‌زاده دفن کنند باید هزینه‌های زیادی پرداخت کنند (مشاور املاک محله).

حکمرانی از بالا به پایین

ساخت مجموعه فرهنگی تفریحی امام‌زاده در نتیجه تعامل و مشارکت میان سه سازمان اداره اوقاف، میراث فرهنگی و شهرداری بوده است، این حکمرانی به نحو بارزی مدل حکمرانی از بالا است و از کمترین مشارکت مردمی برخوردار است. به طوری که نیازها و نگرش‌های نهادهای محلی نظیر شورا یاری محله، مساجد، حسینه‌ها، گروه‌های فرهنگی و ورزشی، ساکنین محله و زائرین امام‌زاده در نظر گرفته نشده است. تحلیل اطلاعات نشان می‌دهد که در فرایند تصمیم‌گیری برای ساخت اقدام توسعه‌ای به مشارکت محلی توجه نشده است و کاربری‌های اقدام توسعه‌ای از بالا برای ساکنین و زائرین تعریف شده است.

ما با شهرداری در زمینه هم‌افزایی فضاهای مذهبی مشکل خاصی نداریم (معاون فرهنگی اوقاف استان تهران)، در بقاع متبرکه مخصوصاً امام‌زاده قاضی‌الصابر (ع) با شهرداری همکاری خوبی داریم، شورا یاری فقط در جریان طرح بود و ساخت مجموعه مطرح شده بود (شورا یاری محله)، با شورا یاری محله از قبل مشکل قنات داشتیم و در حال حاضر ارتباط خاصی نداریم (شرکت عمرانی دیماس)، مردم در ساخت مجموعه و بازسازی امام‌زاده مشارکت نمی‌کنند (زائر امام‌زاده مرد مسن)، در مورد انتقال قبرستان با ساکنین محله مشورت نکردند، خیلی از بومیان محله نسبت به تخریب قبرستان جنب امام‌زاده اعتراض دارند (فوکوس گروپ امام‌زاده).

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در جوامعی که از حکمرانی خوب و سطوح عالی سرمایه اجتماعی بین گروهی بهره‌مند هستند، دولت و جامعه مکمل یکدیگرند و در نتیجه میزان موفقیت و توسعه اجتماعی در آنها بالا می‌رود. نگاه «پایین به بالا» در توسعه محلی بر پیدایش مطالبات شهری در سطح تعاملات میان شهروندان، پالایش مطالبات شهروندان در سطح دولت‌های محلی و نهادهای محلی موثر بوده و در نهایت منجر به سیاست‌گذاری و مدیریت مطالبات در سطح کلان شهری می‌شود که این سیاست‌گذاری‌ها در زندگی روزمره شهروندان بازتابی می‌شود. می‌توان بازسازی بقعه امامزاده قاضی‌الصابر را در راستای حکمرانی خوب محلی برای پاسخگویی به مطالبات و نیازهای مذهبی، فرهنگی و تفریحی و هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امامزاده تعریف نمود تا به واسطه آن اعتماد ساکنین محله جلب و میزان سرمایه اجتماعی در میان ساکنین محله ده‌ونک و نهادهای محلی افزایش یابد. هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امامزاده قاضی‌الصابر (ع) پیامدهای مثبت و منفی مذهبی، فرهنگی، مدیریتی، اقتصادی و زیبایی‌شناختی برای ساکنین محله، امامزاده و سازمان‌های ذی‌نفع دارد.

هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امامزاده پیامدهای مذهبی «مرکزیت دینی و مسجد محوری»، «تجمع نهاد‌های مذهبی»، «تقدس‌شکنی» و «جذب جوانان به فضای مذهبی» برای ساکنین محله و نهادهای مذهبی محله دارد. در بعد فرهنگی پیامدهایی نظیر «افزایش مصرف فرهنگی»، «احیای نمادهای هویت بخش محله»، «تخریب هویت محله»، «معرفی امامزاده» و «مشارکت و تعامل فرهنگی» بر محله و شهروندان دارد. مطالعات تجربی امامزاده زید (ع) و امامزاده پنج‌تن لویزان نشان می‌دهد که هم‌افزایی در این فضاها موجب حفظ میراث فرهنگی و مذهبی محله از طریق احیای امامزاده و معرفی فضاهای مذهبی محله می‌شود. این اقدام توسعه‌ای موجب افزایش میزان تفریح ساکنین محله ده‌ونک به ویژه جوانان و نوجوانان می‌شود و افزایش میزان تفریح زمینه افزایش نشاط روحی در بعد فردی و نشاط اجتماعی در بعد محله‌ای را به دنبال دارد.

هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امامزاده قاضی‌الصابر (ع) در بعد معماری و زیبایی‌شناختی «بازسازی بنای فرسوده امامزاده»، «تخریب معماری سنتی امامزاده»، «عدم تناسب معماری امامزاده و مجموعه فرهنگی و تفریحی» و «عدم تناسب معماری امامزاده با فضای محله» را برجسته می‌کند.

شهرداری تهران در بعد هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امامزاده به مطالبات شهروندان توجه چندانی نشان نداده است و همچنین مطالعات تجربی در حوزه هم‌افزایی خدمات فرهنگی و تفریحی فضاهای مذهبی امامزاده زید (ع) و مجموعه امام رضا (ع) نشان می‌دهد که سیاست‌گذاری فرهنگی و مذهبی از بالا به پایین است و به نیازهای اصلی (مطالبات فرهنگی و هنری) شهروندان توجهی نشده است. سه سازمان شهرداری، اوقاف و میراث فرهنگی ذی‌نفع پروژه هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امامزاده قاضی‌الصابر (ع) هستند، به طوری

که نحوه مدیریت مجموعه مشخص نشده است و ساختار اداری مشخصی ندارد، نحوه انتخاب مدیر مجموعه نیز مشخص نشده است. همچنین مطالعات تجربی امامزاده زید (ع) و پنج تن لویزان نشان می‌دهد که توسعه اقدام توسعه‌ای موجب ایجاد تعارضات مدیریتی میان شهرداری و اداره اوقاف شده است.

هم‌افزایی فرهنگی تفریحی امامزاده در بعد اقتصادی موجب « کاهش هزینه فعالیت فرهنگی و تفریحی»، « افزایش قیمت قبرستان داخل شبستان» و « افزایش وجوهات امامزاده (ع)» می‌شود به طوری که مطالعات تجربی امامزاده زید (ع) و پنج تن لویزان نشان می‌دهد که هم‌افزایی در این فضاها موجب افزایش وجوهات امامزاده‌ها شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ابراهیمی، مهین (۱۳۹۱)، شناسایی مسائل و آسیب‌های اجتماعی. ناحیه ۱ شهرداری منطقه ۳.
- آرگایل، مایکل (۱۳۸۶) روانشناسی شادی. ترجمه مسعود گوهری انارکی و همکاران. چاپ سوم، اصفهان: جهاد دانشگاهی.
- ازکیا، مصطفی و ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۸۴)، بررسی جامعه‌شناختی عوامل کارایی شوراهای اسلامی شهر. نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۶.
- اسناد بالادستی (۱۳۹۱)، سند راهبردی توسعه محله ده ونک. معاونت امور اجتماعی و فرهنگی منطقه ۳.
- بلیکی، نورمن (۱۳۸۴)، طراحی پژوهش‌های اجتماعی. ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.
- تورکیلدسن، جرج (۱۳۸۲)، اوقات فراغت. ترجمه عباس اردکانیان، تهران: انتشارات نوربخش.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۵)، پیر بوردیو. ترجمه جو افشانی و چاوشیان، تهران: نشر نی.
- دومادزیه، ژوفر (۱۳۸۱)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی اوقات فراغت. ترجمه اسدی، تهران: نشر ارشاد اسلامی.
- روجک، کریس (۱۳۸۸) نظریه فراغت: اصول و تجربه‌ها. ترجمه عباس مخبر، زیر نظر دفتر مطالعات اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران، تهران، موسسه نشر شهر.
- صادقی پور، شیوا (۱۳۸۹)، ارزیابی آثار اجتماعی و فرهنگی بهسازی امامزاده پنج تن علیه‌السلام. معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری منطقه ۴.
- موسسه همیاری غذا (۱۳۸۶)، مطالعه اجتماعی منطقه ده ونک تهران.
- موسوی، سید محسن (۱۳۹۲) شادمانی رویکردهای نظری و یافته‌های تجربی. تهران: انتشارات تیسرا، چاپ اول.
- میرزائی، علی (۱۳۸۹)، ارزیابی آثار اجتماعی و فرهنگی پروژه ساخت زائرسرا و سالن اجتماعات امامزاده زید (ع). کارفرما: پژوهشگاه مطالعات توسعه جهاد دانشگاهی تهران، معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری منطقه ۱۸.
- جهانی دولت‌آبادی (۱۳۹۰)، نیازسنجی، امکان‌سنجی و ارزیابی آثار اجتماعی احداث مجموعه فرهنگی - مذهبی امام رضا (ع). معاونت امور اجتماعی و فرهنگی شهرداری تهران.
- نجفیان، مهناز (۱۳۸۹)، طرح مدیریت محله ونک. کارفرما شرکت اندیشه سرای شهر.

- هالووی، ایمی (۱۳۸۵)، روش تحقیق کیفی در پرستاری. ترجمه حیدرعلی عابدی، تهران: انتشارات بشری.

- Parker, Stanley (1976) *The Sociology of Leisure*, Unwin Hyman.

- UNHABITAT (2006) *The Urban Governance Index: The Tool of the Quality of Urban Governance*, Beirut.

- Woolcock, Michael and Naroyan, Deepa (2000), *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*, *The World Bank Research Observer*, Vol. 15, No.2 PP 225- 49..

- پایگاه اطلاع‌رسانی اداره کل اوقاف و امور خیریه استان تهران، [Http://tehran.awqaf.ir](http://tehran.awqaf.ir).

- پایگاه اطلاع‌رسانی امام‌زادگان، [Http://harameyar.ir](http://harameyar.ir).

- پایگاه اطلاع‌رسانی محله ده ونک، [Http://vanak.mytehran.ir](http://vanak.mytehran.ir).

- پایگاه اطلاع‌رسانی شهرداری منطقه ۳، [Http://region3.tehran.ir](http://region3.tehran.ir).

۸۰

دوفصلنامه علمی-پژوهشی

انگلیسی-میشرف
اسلامی ایرانی

سال چهارم شماره هفتم، بهار و تابستان ۱۳۹۵

